

MARINA IVANOVNA CVETAJEVÁ

26. 9. 1892 – 31. 8. 1941

Jsou básníci posláním a jsou básníci osudem. První žijí z vědomí světa poezie, který činí dostupným obyčejným smrtelníkům, a jsou ve svém díle velicí – a mohou být i geniální; druzí žijí ve světě poezie, musí žít pouze z něho, dávat jej jako živel svého života – a nemohou nebýt geniální. Pravdu každého okamžiku musí platit celým životem a pravdu žádné básně nemohou se životem usmlouvat. K tomuto výsostnému druhu básníků patří Marina Cvetajevová.

Narozena roku 1892, patřila k poslední generaci ruské inteligence, pro níž byly samozřejmostí široké vzdělání, jazykové znalosti i důvěrný vztah k západoevropskému umění. Rodinné prostředí jí k tomu poskytlo všechny předpoklady. Otec Ivan Vladimirovič Cvetajev byl profesorem na Moskevské univerzitě, zakladatel Muzea výtvarných umění, významný filolog. Matka německo-polského původu Maria Alexandrovna Mejn, byla vášnivá klavíristka, milovala poezii a také sama verše psala. Marina zdělila lásku k poezii po matce, lásku k práci a přírodě pak po obou rodičích. První jazyky, kterými se naučila mluvit a číst, byly německý a ruský, v sedmi letech francouzský. Tyto tři kultury jakoby už od jejího útlého dětství v sobě spojovaly a předurčovaly její budoucí osud. Oblíbenou činností od čtyř let bylo čtení, od pěti let psaní. Sama Cvetajevová o sobě později napsala: *”vše, co jsem milovala, jsem se naučila milovat do svých sedmi let, později už jsem si nezamilovala nic.”*

S raným dětstvím je spojena také její velká láska – Puškin, a se scénou, kterou jako první viděla z Evžena Oněgina je spojen její celoživotní vztah k lásce. O mnoho let později píše v eseji **Můj Puškin**: *”Lavička, na které seděli, byl osud. A tenkrát, ani pak, nikdy jsem neměla ráda, když se líbali; jen když se loučili. Nikdy jsem neměla ráda, když si sedali; jen, když se rozcházel. Má první milostná scéna byla nemilostná: on nemiloval (to jsem pochopila), a proto si nesesl, a milovala ona, proto vstala, ani na chvíli nebyli spolu, nic nedělali spolu, vše naopak: on mluvil, ona mlčela, on*

nemiloval, ona milovala, on odešel, ona zůstala... Ta má první milostná scéna předurčila mé všechny další, všechnu mou vášeň k nešťastné, nevzájemné, nemožné lásce. Hned od té chvíle jsem začala nechtít být šťastná, a tím jsem se nelásce upsala”.

Také mezi ní a matkou nebyl vztah právě láskyplný, přestože to byla právě matka, kdo ji v raném dětství uvedl do světa poezie. Marina byla její starší dcerou, ale milovaná nebyla ona. *”Na mě byla pyšná, ale milovala tu druhou”* (pozn. mladší dceru Anastázii). Už v raném dětství si Marina uvědomila křivdu nelásky.

První škola, kterou navštěvovala, byla hudební škola Valentiny Zograf-Pleksinové, kam přijímají nejmladší žákyně v necelých šesti letech. Matka z ní vlastně chtěla mít slavnou klavíristku. Na počátku tvorby byl metronom: *”Sotva jsem upadla pod jeho metodický tlukot, začala jsem ho nenávidět a mít z něho strach, šly na mě mdloby a roztrásla mě zima, dodnes mám stejný strach z budíku do noci, z každého pravidelného zvuku. Až do duše doléhá ten zvuk! Kdosi ti nad duší stojí, a žene tě, nedá ti ani dechnout, ani vzdechnout...Neživý živého, ten, který není, toho, kdo je...A co když jednou už nevstanu zpod tik-tak, tik-tak... Jistě to byla Smrt, stojící nad smrtelnou duší – nesmrtelná (už mrtvá) Smrt.”*

Nestala se slavnou klavíristkou, ale hudbu milovala a nechávala jí zaznívat v melodiích svých veršů.

Už v raném dětství také Marina poznává svět. Na podzim 1902 odjíždí s nemocnou matkou na italskou riviéru, do městečka Nervi blízko Janova, kde se poprvé seznamuje s ruskými revolucionáři a termínem revoluce. Vstupuje do francouzské internátní školy ve švýcarském Lausanne, kde zůstává dva a půl roku. Poté odjíždí s matkou do Německa, kde navštěvuje internátní školu ve Freiburgu. Píše německé básně. V létě 1906 se obě vracejí do Ruska. Matka však už do Moskvy nedojela, umírá na chatě Pěsočnaja nedaleko Tarusy.

Na podzim 1906 vstupuje Marina na gymnázium v Moskvě. Jako osmnáctiletá gymnazistka vydává v roce 1910 svůj básnický debut, sbírku veršů ***Večerní album***, který jí otevřel dveře k bouřlivému bohémскому životu umělecké avantgardy. Cvetajevová se však nepřipojila k žádnému směru, k žádné ze skupin udávajících tón a jako později šla sama svou vlastní cestou. *”Ne...Ani s těmi, ani s tamtěmi, ani s oněmi, ani s dalšími, ani s tisíci, a nejenom s politiky, ani s těmi spisovateli jsem nešla,*

s nikým, jsem sama, po celý život, bez knih a čtenářů, bez přátel, bez skupiny, bez generace, bez jakékoli záštity, účasti, hůř než pes, a za to – a za to mám – všechno.”

V létě 1911 se seznamuje se Sergejem Efronem. Na krymské pláži sedí osmnáctiletá Marina a cinkavě se prohrabuje ožvlými, mořem omytými, kamínky. Kolem ní přechází mladík s lesklými kaštanovými loknami a snaží se navázat rozhovor. Marina ho předběhne: *”Jestli najdete mezi všemi těmito kamínky ten, který se mi nejvíce líbí, vezmu si vás za muže.”* A o šest měsíců později se opravdu vdává za Sergeje Efrona, symbol předrevoluční ruské inteligence, pasivního věčného studenta z židovské rodiny, který byl na ní až do konce života finančně závislý. V roce 1912 vydala svou druhou knihu *”Kouzelná lucerna”* (Volšebnyj fonar) a narodila se jí první dcera, které dala jméno Ariadna.

Od počátku revoluce do roku 1922 žije v Moskvě. Porevoluční doba je pro ni obdobím materiální i osobní nouze. Rázem přichází o veškeré úspory a musí opustit i rodný dům – až na tři pokojíky, ve kterých velmi nuzně žije se svou malou dcerkou. Její muž, Sergej Efron, je nezvěstný. Druhá dcera Irina umírá hladu ve věku pouhých tří let. V těžkých letech občanské války 1918-1922 plných hladu, zimy a všeobecného chaosu žije Cvetajevová naplno svou literární tvorbou. Píše téměř nepřetržitě, ale knižně dlouho nevychází nic. Jen několikrát publikuje časopisecky. Napsala několik básnických cyklů a lyrickoepických poém, vytvořila své první autobiografické prózy. Dostává se do společnosti moskevských avantgardních divadelních umělců, pro něž vytvořila větší počet lyrických her. Zažívá velmi krátké, ale nesmírně intenzivní křehké přátelství s mladičkou herečkou Vachtangova souboru Soňou Holidayovou, kterou o mnoho let později ve francouzské emigraci oslavila povídkou *Vyprávění o Soněčce*. Holidayová ji inspirovala k napsání ženských postav v hrách *Fortuna, Dobrodružství, Kamenný anděl, Fenix, Konec Casanovy* a v nedokončeném dramatu bez názvu. Roku 1919 jí také věnovala cyklus básní nazvaných *Soněčce*.

V roce 1921 se z Prahy, vedle Paříže a Berlína nejdůležitějšího centra ruských emigrantů té doby, zcela nečekaně ozývá Sergej Efron. Jako důstojníkovi bílé armády se mu podařilo po ruské revoluci uprchnout do Prahy a získat zde spolu s dalšími ruskými studenty zásluhou Masarykovy vlády stipendium na filozofické fakultě.

V následujícím roce odjíždí Marina do emigrace a daleko od své vlasti zůstává sedmnáct let. Její cesta vede nejprve do Berlína a poté za mužem do Prahy, kde prožijí společně necelé čtyři roky. Za městem se dalo žít levněji, a tak pro začátek tvořily útočiště Horní Mokropsy. *”Bydlíme v Mokřých psech...”* Ani pozdější pronájem ve Všenorech, ani další provizoria v Jílovišti či Dolních Mokropsech a znovu ve Všenorech jí neposkytly skutečný pocit domova, možnost spočinutí či odpočinku, klid ke psaní. Boris Pasternakovi z Čech píše: *”Žiji...ve vesnické chalupě, stojící na samém konci osady. Dole pod kopcem je potok, z něj nosím vodu. Třetinu dne mi zabírá topení v obrovských kachlových kamnech. Můj způsob života se příliš neliší od moskevského, je snad ještě ubožejší...Člověku až klesají ruce, když si pomyslí, kolik ho ještě čeká vydrhnutých a nevydrhnutých podlah, svařených a nesvařených hrnků mléka, kolik kastrolů, kolik různých bytných – a podobných radostí. Nikdy nebudu mít peníze...abych se mohla vykoupit ode vsí lidské podlosti.”* To byl pohled zblízka. Ale později, už z Francie to viděla Marina jinak. Když poznala, že Francie jí nenabízí ani tolik uznání jako Čechy.

”Jak jsem tehdy byla šťastná! Zapamatujte si – nejšťastnější období mého života byly Mokropsy a Všenory a potom ještě – má milovaná hora...”

”Vzpomínám na naše všenorská čarodějná kamna, ve kterých jsem topila vlastnoručně nasbíraným chrastím. A na časně noci s lampou a na pozdní příchody hladového, sněhem obsypaného S. J. a na Alju s copy, tak oddanou a veselou...”

”Tady je špína a studeno. Ve Všenorech také nebylo zvlášť čisto, ale...byla tam útulná chudoba... Mám na Čechy dobré vzpomínky.”

Pražské období bylo ještě plné tvůrčí síly i naděje – její tvorba tu dosáhla absolutních vrcholů ve sbírce **Za Ruskem** (1922-1925) a ve velkolepých lyrickoepických poémách **Poéma hory**, **Poéma konce** a **Krysař** (1925). V Praze také nezůstávala zcela mimo literární dění. Zúčastňovala se literárních večerů, pořádaných Česko-ruskou jednotou. Setkávala se s ruskou emigrantskou kulturní veřejností na schůzkách literárních i čistě básnických organizací, kterých bylo v Praze několik. V roce 1922 byla založena Poustevna básníků, spolek, který měl podpořit rostoucí zájem o ruskou poezii a prózu. V roce 1924 vznikla Daliborka, na jejíž půdě mohli básníci předčítat své verše a diskutovat o nich. Zhruba ve stejné době už fungoval i

Všenorsko-mokropský ruský kruh. Cvetajevová se stala členkou Svazu ruských spisovatelů a novinářů, jehož cílem bylo zlepšovat materiální zabezpečení ruských literátů, vytvářet pro ně publikační možnosti, pořádat večery, kde se za honoráře předčítalo. Tato instituce také začala vydávat almanach Kovčeg (Archa), pro nějž název vymyslela právě Cvetajevová. Svaz ruských spisovatelů a novinářů také vyplácel ruským exulantům podporu, která pro Cvetajevovou znamenala nejdřív tisíc, v posledních letech pět set korun měsíčně. Publikovala v ruských novinách Volja Rossiji (Svobodné Rusko) a v neznámějším ruském nakladatelství v Praze vydala poému *Mládenc* (1924). Situace se až postupně poněkud zhoršovala, což souviselo s tím, že všude jinde než v levicově orientované Volje Rossiji začínala být pro svůj nejednoznačný vztah k revoluci postupně vnímána jako podivín, "bílá vrána". Nebyl to však jediný důvod, proč se jí v emigraci příliš nedařilo. Její verše vlivem prožitých nepříznivých let nabývaly na "temnotě a sevřenosti", už nebyly tak jasné a líbivé a pro literátskou emigraci s tradičním, ustrnulým vkusem nebyly tak lehce stravitelné. K dobovým zvyklostem rovněž nepatřilo naplno přiznávat city.

Hoře, jaké přivolá hora, pražská hora, s největší pravděpodobností Petřín, si Cvetajevová také vlastně předpověděla. Přišlo k nim s náhlou láskou, aby je vyslovila v *Poémě hory* a *Poémě konce* (1926), dvou nejvýznamnějších prací pražského období. Hrdinou obou poém je K.B. Rodzevič, přítel Sergeje Efrona. Společně uprchli z Ruska do Čech, kde studovali. Marina si byla vědoma, jak tímto vztahem ubližuje Sergejovi. Prozaicky vyjádřila svůj rozchod s Rodzevičem takto: "*Rozešla jsem se tak ztěžka poprvé v životě, protože on jako první chtěl, co nikoho jiného ani nenapadlo: obyčejný společný život.*"

*Hora hořekovala (hory z hlubin
tak hořce hořekují v dobách hran),
hora hořekovala na holubím
časem těch, pohřbených už ve tmách, rán.
Hora hořekovala, kdyžs mě objal
neodvratně, proč se mnou nesrostls?
Říkala, naříkala, že my...oba*

- Každému budiž podle jeho slz.

Její citový život byl složitý. Když napsala slavnou báseň *Pokus o žárlivost*, která výsměšně rozvádí otázku *„Jak se vám žije s druhou?“* vedly se dohady, zda verše jsou určeny Rodzievičovi, či snad dokonce Pasternakovi. Na druhé straně právě o Pasternakovi napsala v jednom z dopisů své pražské přítelkyni Anně Teskové: *„Kdesi si přečetl mou Poému konce a ztratil hlavu, chtěl jako bez rozumu přijet ke mně. Já ho odradila, nechtěla jsem společnou katastrofu.“* Kromě toho existoval milostný korespondenční trojúhelník Pasternak – Cvetajevová – Rilke. Vše se odehrávalo na vysoké duchovní, platonické úrovni, s Rilkem se v životě nesetkala nikdy a s Pasternakem až mnohem později v Paříži, kdy jí setkání s jeho rodinou přineslo velké zklamání...

Po necelých čtyřech letech prožitých v Čechách, přesídlila rodina na čtrnáct let do Paříže. Marina si od Paříže slibovala lehčí živobytí, možnost snazšího výdělků z autorských večerů, ale byla zklamána podobně jako ze setkání s Pasternakem: známí od ní postupně dávali ruce pryč, což patrně nesouviselo jen s tím, že za všech okolností zůstávala až příliš svá, ale i s tím, že Sergej Efron začal spolupracovat se sovětskou rozvědkou. I v Paříži se kategoricky vyžadovalo, aby každý někam jednoznačně přináležel, ale ona nebyla ochotna stavět se apriori negativně ke všemu co se dělo na východě. *„Obsah jako by byl náš, ale hlas – je jejich,“* žalovala na ni emigrantská kritika. *„Byla to má přítelkyně. Teď je v Paříži. Tam ji pokládají za bolševičku a zde se říká, že, že je kontrarevoluční. To je velmi zlé,“* posteskl si roku 1934 Nezvalovi v Moskvě na sjezdu spisovatelů Pasternak. A zlé to také doopravdy bylo. Kandidátku na *„vnitřní emigrantku“* v Sovětském svazu vystřídala *„vnitřní emigrantka“* i uvnitř emigrace; k mlčení, které na Cvetajevovou uvalili v Rusku, záhy přibývalo umlčování i mimo Rusko. Poslední kniha za jejího života vyšla v roce 1928. Cvetajevová se sice bránila, jak uměla – *„nad ruskou zálibu v utrpení je mi dražší goethovská radost“* – ale neschopnost sžít se s cizím prostředím a nevraživý krajanský ostrakismus byly silnější. Stále neúprosněji Cvetajevovou zatlačovaly do téměř úplné izolace, do úmorné hmotné bídy a ke skličujícím pocitům naprosté osobní marnosti a zbytečnosti: *„Doma jsem*

básník bez knih, zde jsem básník bez čtenářů... Zde jsem nepotřebná, tam jsem vyloučená.”

Všechno pomalu, ale jistě směřovalo k neodvratnému konci. Sergej se dopustil chyby a byl odvečen do Moskvy. Alja tam nerozvážně odjela už předtím, a podívat se do legendárního Sovětského svazu zatoužil i syn Georgij, který se narodil roku 1925 v Praze. Osamělost, nouze, stesk po domově a psychická tíseň z toho, že se její muž stal agentem tajné policie NKVD ji tedy přiměly k tomu, že se v roce 1939 rozhodla vrátit do Sovětského svazu. Jako vzpomínku na časy počáteční emigrace napsala v témže roce cyklus veršů **Čechám**. Rodina už se však nadlouho dohromady nesešla. Sergej a Alja byli po čase zatčeni, on zahynul ve vězení, ona byla poslána do tábora nucených prací na Sibiř. Sestra Anastázie už tehdy seděla dva roky ve vězení. V Moskvě nenašla byt ani práci, a tak Cvetajevová odešla se synem do Čistopole, kde hledali útočiště mnozí spisovatelé. Nepřijali ji však mezi sebe, marně se snažila najít práci. Byla dopravena dál do zapadlého městečka Jelabugy, kde v srpnu 1941 podlehla své beznaději a dobrovolně odešla ze života. Nikdo neví, kde přesně odpočívá.

Básně byly většinou jediným Mariiným útočištěm, poslední vrbou, do které se dalo něco pošeptat. Proto je její poezie tak bezmezně upřímná. Málokdo tak málo myslel na slávu. V době, kdy zemřela ji ve vlasti znala jen hrstka milovníků poezie. Namáhavá byla cesta odhalování jejího díla. Většina jejích prací vyšla pouze v zahraničí, mnohé nevyšlo vůbec. Zapadla i celá řada jednotlivých básní, tištěných pouze v časopisech. Posmrtné výbory, vydané v r. 1961 a v r. 1966 v Moskvě uvádějí hodně básní tiskem poprvé, některé ještě nebyly publikovány vůbec. Ale už tím, co zveřejněno je, se stala autorkou světovou a neopakovatelnou.

U nás vyšly v roce 1997 dvě knihy próz. Pod názvem **Básník a čas** se skrývají eseje: *Básník o kritice*, *Básník a čas*, *Můj Puškin*, *Duch v pasti*, *Epos a lyrika dnešního Ruska*. Druhý svazek esejistických próz **Vyznání na dálku** zahrnuje dva eseje, týkající se Borise Pasternaka: *Světelný liják* a *Básníci s dějinami a básníci bez dějin*. K těmto dvěma kratším prózám je připojeno **Vyprávění o Soněčce**. Ve výboru s názvem **Lichý střevíc** (1996) najdeme básně raného období, poémy inspirované pobytem v Čechách, literárněkritický esej Epos a lyrika a portréty významných ruských básníků.